

Н. І. Голяд,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ІЄРАРХІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ БАЗОВОГО КОГНІТИВНОГО ДОМЕНУ ЧАС У КОНЦЕПТОСИСТЕМІ АНГЛІЙСЬКОЇ ЗАГАДКИ

Стаття присвячена розгляду базових і небазових когнітивних доменів англійської загадки та їх ієрархічної організації.

Ключові слова: когнітивний домен, загадка, концепт.

В статье рассматриваются базовые и небазовые когнитивные домены английской загадки и их иерархическая организация.

Ключевые слова: когнитивный домен, загадка, концепт.

The article deals with the basic and nonbasic cognitive domains of English riddles and their hierarchy.

Key words: cognitive domain, riddle, concept.

Актуальність дослідження зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення специфіки мовного втілення пізнання людиною довкілля, виявлення механізмів концептуалізації світу. **Мета** розвідки полягає у розгляді поняття *когнітивний домен* й аналізі базового когнітивного домену ЧАС у концептосистемі англійської загадки. Для досягнення мети роботи було поставлено такі **завдання**: розглянути поняття *когнітивний домен*; проаналізувати ієрархію базового когнітивного домену ЧАС у концептосистемі англійської загадки.

У когнітивній граматиці значення прирівнюється до концептуалізації, що за визначенням О. С. Кубрякової є «одним із найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, котрий полягає в осмисленні інформації, яка надходить до людини, і призводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку людини» [4, с. 93]. Американський учений, засновник когнітивної граматики, Рональд Ленекер стверджує, що термін *концептуалізація* повинен охоплювати не тільки вже відомі концепти, а й нові концепції й емоції в момент їх виникнення; не тільки абстрактні мисленнєві концепції, а й сенсорні, емотивні й кінестетичні відчуття та усвідомлення людиною фізичного, соціального й лінгвістичного контексту мовленнєвих подій [16, с. 30].

Концепти не є ізольованими, окремими одиницями. Їх можна зрозуміти тільки володіючи фоновими знаннями, структури яких об'єднуються загальним терміном *когнітивний домен*. Відносно когнітивних доменів характеризуються семантичні структури [16, с. 31]. За визначенням Р. Ленекера, *домен* – це когнітивна сутність, ментальний досвід; він може бути будь-яким видом концептуалізації: і перцептивним досвідом, концептуальним комплексом, і ретельно розробленою системою збору, обробки й збереження знань. Доменом може бути будь-який концепт чи сфера досвіду. Наприклад, *рука (arm)* є доменом для *лікоть (elbow)*. Учений поділяє домени на *базові* й *небазові*.

Базові домени не розщеплюються на більш елементарні домени. Вони включають основні параметри досвіду людини: простір, час, колір, температуру, тиск, біль, запах, емоції [12, с. 537]. Базові домени є мінімальними й нескорочуваними, їх не можна пояснити іншими термінами. Вони займають найнижчий рівень в ієрархії концептуальної складності, організуючи примітивне репрезентативне поле, необхідне для виникнення будь-якого більш складного концепта. Базові домени формують об'єм концептуального потенціалу, який по-різному використовується конкретними концептами [15, с. 149]. У базових доменів немає основи, вони самі служать найбільш узагальненою основою для розуміння концептів вищого рівня складності. Але не всі концепти можна пояснити в термінах примітивних понять. У більшості випадків основою/базою значення стають не базові домени, а поняття більш високого рівня.

Небазові (абстрактні) домени можуть включати будь-який концепт чи основу знання, незалежно від його природи і ступеня складності. Це може бути фоновий/базовий концепт чи комплекс концептів різного ступеню складності. Більшість семантичних структур (чи предикацій, за визначенням Р. Ленекера) потребують більш, ніж один домен для їх пояснення. Цей набір доменів учений називає *комплексною матрицею* [15], яка може мати різні рівні (нижчі й вищі) [2, с. 5]. Тобто концепт створює базу для існування більш специфічних концептів, які, в свою чергу, створюють домени, в межах яких виникають інші концепти. При аналізі ієрархічно організованих концептуальних просторів виникає необхідність розмежування доменів, що відносяться до різних рівнів.

Концептосистему англійської загадки можна представити як ієрархічно організовану структуру, у якій виділяються таксони вищого і нижчого порядку, що інтерпретуються за шкалою убування (справа наліво): *мегаконцепт* $\subset$ *макроконцепт* $\subset$ *гіперконцепт* $\subset$ *мезоконцепт* $\subset$ *(ката)концепт* та за шкалою наростання (зліва направо): *(ката)концепт* $\subset$ *мезоконцепт* $\subset$ *гіперконцепт* $\subset$ *макроконцепт* $\subset$ *мегаконцепт* [6, с. 224-225].

Мегаконцепти належать до категоріальних величин і складаються з макроконцептів. Макроконцепти є високо абстрактними сутностями. Нерідко вони є певного роду розширенням фізичних величин. Гіперконцепти є ментальними одиницями меншого обсягу, ніж загальнокультурні, але більшого, ніж власне концепти. Гіперконцепти виступають родовими поняттями відносно їхніх видових конструктів – мезоконцептів, таксонів ще більше наближених до життєвого світу людини. Атомарними елементами системи є катаконцепти, найдрібніші й далі неподільні концепти [6].

Концептосистема англійської загадки дуже складна і багаторівнева. Вона включає базові і небазові домени. Базові домени представлені трьома доменами – ЧАС, ПРОСТІР, КОЛІР. Небазових доменів також нараховується три: ПРИРОДА, ЛЮДИНА, АРТЕФАКТИ.

Базовий когнітивний домен ЧАС у концептосистемі англійської загадки має дещо усічену ієрархічну структуру: мегаконцепт $\subset$ макроконцепт $\subset$ гіперконцепт $\subset$ (ката)концепт. На нашу думку, це пояснюється тим, що загадка є лише частиною лінгвокультури народу, яка відображає життєвий світ людини.

Базовий когнітивний домен ЧАС у концептосистемі англійської загадки реалізується мегаконцептом 'час', представленим макроконцептами 'метричний' та 'екзистенційний час'. Особливістю зазначеного когнітивного домену є те, що мегаконцепт 'час' водночас виступає катаконцептом: *This thing all the things devours: Birds, beasts, trees, flowers; Gnaws iron, bites steel; Grind hard stones in meal; Slaying kings, destroying cities, And beats the high mountain down {Time}*.

У концептосистемі англійської загадки макроконцепт 'екзистенційний час' реалізується через гіперконцепти 'вічність' / 'позачасовість' й 'віддаленість' / 'невіддаленість'.

Гіперконцепти 'вічність' / 'позачасовість' реалізуються через катаконцепти 'життя' і 'смерть': *What begins and has no end? What is the ending of all that begins? {Death or decay}. The gift your mother gives you, Though prized by all, long or short it is, Too much of it kills you every time {Life}*. Зазначені гіперконцепти актуалізують царство Бога, потойбічний світ, нескінченність і тривалість світу природи.

Гіперконцепти 'віддаленість' / 'невіддаленість' у концептосистемі англійської загадки об'єктивуються через катаконцепти 'минуле' і 'майбутнє'. Ступінь віддаленості від моменту мовлення фіксується на часовій осі в деталізований спосіб – лексичним шляхом: *I never was, am always to be. No one ever saw me, nor ever will. And yet I am the confidence of all, To live and breathe on this terrestrial ball. What am I? {The future}. Half-way up the hill, I see thee at last, lying beneath me with thy sounds and sights – A city in the twilight, dim and vast, with smoking roofs, soft bells, and gleaming lights {The past}*.

Проаналізувавши макроконцепт 'екзистенційний час' у концептосистемі англійської загадки, ми помітили певну лакунарність його реалізації, оскільки у ході дослідження не було виявлено катаконцептів, що актуалізували б гіперконцепти 'циклічність' і 'лінійність'.

Когнітивна структура макроконцепту 'метричний час' представлена гіперконцептами 'короткочасність', 'тривалість' і 'умовно-метричний час' [1, с. 12; 6, с. 228]. Спостереження показують, що в концептосистемі англійської загадки концептуалізується переважно конвенціонально-суспільний час. У ньому відображається умовно-метрична періодизація явищ природи і життєвого світу людини, квантифікована у вигляді точних календарних строків і конкретних дат. Гіперконцепт 'умовно-метричний час' можна поділити на такі групи: назви певних відрізків часу відповідно до календарних систем (JANUARY/СІЧЕНЬ, THURSDAY/ЧЕТВЕР, THE NEW YEAR/НОВИЙ РІК), найменування життєвих віх людини (GROWING OLD/ДОРОСЛІШАННЯ): *If yesterday two weeks ago it was Saturday, what a day will be tomorrow? {Monday}. When the day after tomorrow is yesterday, today will be as far from Wednesday as today was from Wednesday when the day before yesterday was tomorrow. What is the day after this day? {Thursday}. What are the two strongest days of the week? {Saturday and Sunday}. It walks on four legs in the morning, two legs at noon and three legs in the evening. What is it? {Man}. In what month do children talk less? {February}. This month brings sunny days and winds, So that we know that spring begins {March}*. Гіперконцепт 'умовно-метричний час' є найширше представленим. Гіперконцепт 'короткочасність' не набув значного втілення в англійській загадці. Він реалізується тільки через один катаконцепт 'сім секунд': *The dwarves and Snow White sit down for a bite. How fast can you guess what she serves her guests next? {Seven Seconds}*. Ідеї тривалості часового проміжку надається значної ваги у концептосистемі англійської загадки. Це підтверджується тим, що значення гіперконцепту 'тривалість' конституюється значеннями таких численних катаконцептів, як: 'пори року', 'рік', 'зима', 'осінь', 'весна', 'літо', 'дванадцять місяців', 'години сну', 'день', 'ніч', 'місяці', 'тижні': *This is the season when children ski, And old Father Frost Brings Christmas tree {Winter}. The trees are green, Blue skies we can see. Grey winter left! The world looks new and free {Spring}. Nature requires five, Custom comes at seven, Laziness comes at nine, And slowness at eleven {Hours of sleep}. What goes up but never comes down? {Age}*.

Проведене дослідження дає змогу зробити **висновок**, що базовий когнітивний домен ЧАС у концептосистемі англійської загадки має складну ієрархію, але водночас спостерігається певна лакунарність його реалізації, оскільки у ході дослідження не було виявлено катаконцептів, які б актуалізували гіперконцепти 'циклічність' і 'лінійність'.

Література:

1. Белозьорова Ю. С. Когнітивно-дискурсивна концептуалізація часу в сучасній німецькій мові: автореф. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. «Германські мови» / Ю. С. Белозьорова. – Запоріжжя, 2005. – 25 с.
2. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 848. – Вип. 58. – 2009. – С. 3-10.
3. Жаботинська С. А. Посесивна конструкція і концептуальні трансформи / С. А. Жаботинська – Мова. Людина. Світ: До 70-річчя проф. М. П. Кочерга на. Зб. Наукових статей / Під ред. О. О. Тараненка. – Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2006. – С. 178-192.
4. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрат Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов / под ред. С. Е. Кубряковой. – Москва, 1996. – С. 53-95.

5. Попова З. Д., Стернин И. А. Язык и национальное сознание / З. Д. Попова. – Изд. 3, перераб. и доп. – Воронеж : Истоки, 2007. – 61 с.
6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
7. Приходько А. М. Семіотична об'єктивація концептів / А. М. Приходько // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2007. – С. 208-217.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – С. 40-76. [Електронний рерурс] – Режим доступу : www.philologos.narod.ru/concept/stepanov-concept.htm
11. Cognitive Linguistics: Internal Dynamics and Interdisciplinary Interaction / Edited by Francisco J. Ruiz de Mendoza Ibanez, M. Sandra Pena Cervel. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2005. – 432 p.
12. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics: An Introduction. / Vyvyan Evans, Melanie Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press Ltd., 2006. – 830 p.
13. Langacker R. W. Cognitive Grammar: A Basic Introduction / Ronald W. Langacker / New York : Oxford University Press, 2008. – 562 p.
14. Langacker R.W. Construction Grammar: cognitive, radical, and less so. / Ronald W. Langacker. – Cognitive Linguistics Research: Internal Dynamics and Interdisciplinary Interaction. Edited by Francisco J. Ruiz de Mendoza Ibanez, M. Sandra Pena Cervel. – Berlin / New York : Mouton de Gruyter, 2005. – P. 101-162.
15. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites. V. 1. – Stanford : Stanford University Press, 1987. – 516 p.
16. Langacker R.W. Introduction to Concept, Image, and Symbol. / Ronald W. Langacker. – Cognitive Linguistics: Basic Readings / Edited by Dirk Geeraerts. – Berlin / New York : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 29-68.